

**УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ НА СТОРІНКАХ
ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ВОЛИНИ, ПОЛІССЯ, ХОЛМЩИНИ
ТА ПІДЛЯШШЯ (1921–1939 рр.)**

У статті на основі архівних матеріалів комплексно досліджено публікації українських письменників в українськомовній пресі Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя в контексті українських і загальносвітових історичних процесів першої половини ХХ століття.

Ключові слова: колоніальна журналістика, демократична преса, письменник, журналіст, часопис, журнал, газета, редактор, національне, типологічні групи періодичних видань, партія, громадські організації, релігія, церква, кооперація, освіта, культура.

Ihor Pavliuk. Ukrainian writers on the pages of periodicals in regions of Volyn, Polesia, Chelm Land and Podlasie (1921 – 1939)

Basing on the archival material, the article offers a comprehensive research of the publications by Ukrainian writers in Ukrainian-language press of Volyn, Polesia, Chelm Land and Podlasie, and puts them in Ukrainian context of that time and in relation to global historical processes of the first half of the 20th century.

Key words: colonial journalism, democratic press, writer, journalist, magazine, journal, newspaper, editor, national, typological groups of periodicals, party, public organizations, religion, church, cooperation, education, culture.

За Ризьким договором 1921 р. Волинь, як відомо, була поділена: східна частина ввійшла до УРСР, західна – до Польщі. На території, окупованій Польщею, у 20-х рр. розпочався жорстокий урядовий натиск на все українське життя, що в 30-х рр. призвело до цілковитого розриву зв'язків Волині з Галичиною. Активно проводилася політика пацифікації й виборчого терору, посилюлися цензурні утиски українського духовного слова, було закрито десятки українських шкіл, заборонено діяльність товариства “Просвіта” в Луцьку та в багатьох інших містах. Заходи польського уряду негативно вплинули на громадсько-культурну та просвітницьку діяльність національно свідомої інтелігенції краю.

Українська ж преса цього регіону 1917 – 1939 рр. донедавна залишалася недослідженою. Якщо радянська Україна переживала фізичний і духовний геноцид, організований більшовиками, то інші українські землі – Волинь, Полісся, Холмщина та Підляшшя – опинилися між двома вогнями: польським шовінізмом та російським більшовизмом, а згодом і німецьким нацизмом. Отож у цих умовах преса стала деформованим політичною (“несвоєю”) владою дзеркалом національного буття, через певні історичні обставини інтегрованого в інформаційний та географічний простір народів-сусідів. Законсервована в архівах упродовж п'ятдесяти років, ця українська “четверта влада” періоду безвладдя, бездержавності залишалася доступною лише працівникам КДБ, а також дослідникам часописів виразно лівої орієнтації того чи того регіону й періоду.

“Повстали десятки періодичних органів як на українських землях, так і в багатьох містах чужих країн, і у Німеччині, Чехословаччині, Австрії, Швейцарії, Канаді, Американських Сполучених Штатах, Бразилії, Аргентині і т. д. Але в зв'язку з політичними подіями, всі вони набрали майже виключно політичного характеру. А тим часом на наших землях почали лунаєти голоси про необхідність інтенсивної культурної праці, про велику потребу світла знання, без якого “неможлива жадна боротьба й жадна робота”, – читаємо в передовиці “До українського громадянства” часопису “Наш світ” (1924. – Ч. 1).

1922 р. холмщани провели до польського Сейму та сенату 5 своїх представників. Однак невдовзі в Польщі розпочалися репресії. Ліквідовано осередки товариства “Рідна хата”, ізолювано від галицького впливу кооперацію, обмежено вільні вибори, уведено поліцейський нагляд, чимало українців

безпідставно арештовано за звинуваченнями в комунізмі. Офіційною мовою Польської православної автокефальної церкви стала польська, розпочалися переслідування українських священників. Наприкінці 1937 р. поляки почали масове нищення православних церков: було 389 (1914 р.) – залишилася 51 (149 перетворено на костьоли, а 189 – зруйновано).

Заборонено українські суспільно-культурні товариства. Перед початком Другої світової війни були створені озброєні польські боївки (кракуси), які нападали на українське населення, нищили майно [2].

1939 року із 443 українських народних шкіл залишилося 8, тоді як польських діяло 1459. Не існувало жодної середньої української школи (за винятком 3 приватних). На Волинь не допускали друкованого українського слова з Галичини. Волинські кооперативи було підпорядковано польській кооперації. Церкву силоміць переводили на польське католицтво та унію. У 30-х рр. на Волині, як і в Галичині, активізувалася діяльність ОУН. У 1938 – 1939 рр. проти польського тиску виступали українські послы з Волині священник Волков, С. Скрипник [див.: 4, 307-310; 2161-2181].

Не краще поводитися окупаційна влада з культурою. Усі культурні товариства, зокрема “Просвіту”, було ліквідовано. Дозволена лише початкова освіта українською мовою. Наукові установи, бібліотеки, музеї закрили. Відновила свою діяльність УАПЦ (Українська автокефальна православна церква), Автономна православна церква. Але влада дискримінувала національну автокефальну церкву, фаворизуючи Автономній, що визнавала Московську патріархію [5, 122-123].

Таким був геополітичний та геокультурний (терміни Є. Маланюка) стан семи мільйонів українців під Польщею, суспільство яких у першій половині ХХ ст. мало би бути інформаційним, задіяним у сфері “соціологічної пропаганди”, і то неабиякої, зважаючи на таку біполярність свого буття в межах сусідніх держав у їхніх аж ніяк не конвенціональних, як раніше зазначалося, кордонах.

Права українців на етнічних українських, але окупованих, землях захищали україномовні часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, активну участь у творенні яких брали письменники, артисти, художники, скульптори, відомі науковці. Ось що пише В. Островський у “Відкритому листі до польських письменників” у волинському тижневику “Наш світ” (1924. – Ч. 9): “У всіх народів, а зокрема й особливо в народів слов’янських, письменники й поети “з ласки Божої” завжди були для своїх земляків пророками, народньою совістю. <...> Невже Ви не бачите, що робиться на нашій землі від імені й під прапором польського народу? Знаю й переконаний, що Ви, виховані на творах Міцкевича й Словацького, повних святих скарг на народніх гнобителів, не можете не бачити розпочатого проти нас хрестового походу <...>. Але коли Ваш голос у цей жахливий час не пролунає, – повірю і скажу, як повірять і скаже народ мій, – вони не є народньою совістю”.

Це ж звертання може бути адресоване письменникам усього світу, зокрема російським і українським, що з різних причин і в різних обставинах опинилися поза громадсько-політичним (трибунним) життям краю, України загалом або брали в ньому активну участь.

До відомих українських письменників, чиї імена подибуємо на сторінках крайових видань (“Наш світ”, “Дзвін”, “Сонечко”, “Українське життя”, “Народний вістник”, “Досвітня зоря”, “Наш голос”), належать передусім М. Драгоманов, Леся Українка, Улас Самчук, А. Отаманюк. Поряд із ними – “головними дзеркалами української революції” – П. Серпенко, М. Денисенко, В. Білобережець, М. Яцків, А. Падоліст, а також чимало виступів під псевдонімами “Лірник”, “Волинець”, “Селянин”.

Усіх їх можна поділити на тих, чиї твори з'являлися на сторінках того чи того видання ще за життя автора, і тих, хто свою значущість як митця засвідчив посмертною газетно-журнальною спадщиною. Існує ще один поділ – на митців-політиків, прихильників “чистого мистецтва” і політиків-митців. До останніх належать М. Драгоманов, про якого професор В'ячеслав Заїкін у числах 10-12 “Нашого світу” за 1935 р. пише: “Коли ж йому казали, що він занедбує свій фах, він відповідав, що воліє творити історію, ніж писати її”. Тут же згадано Лесю Українку з її юнацьким кредо “не поет, хто забуває про страшні народні рани”; вона згодом напише твори, що “своєю тематикою й зовнішніми формам зближені до західньо-європейської літератури” (“Наш світ”. – 1935. – Ч. 3).

На сторінках цього ж видання П. Зінченко у статті “Дещо про мистецьке життя Волині” (1935. – Ч. 6) зазначав: “Мистцям Волині треба б пам'ятати про духовні потреби волиняка, а для цього наблизитись до народньої творчості та починати від неї”, і далі – через кілька номерів: “Громадянство занадто великі надії поклало на Уласа Самчука, щоб він міг пройти байдуже повз його жалі, просьби й домагання” (“Наш світ”. – 1936. – Ч. 1).

Найбільше публікацій у пресі цього часопростору закономірно присвячено Т. Шевченку, І. Франку, Лесі Українці. “Згадаю її матір – відому письменницю, котра писала під псевдонімом Олени Пчілки, її рідного дядька – відомого вченого, громадського і політичного діяча – М. П. Драгоманова. В 80-х і 90-х роках ця родина була на Україні одною з небагатьох, де не склонялись перед богом безробіття, не страшились загнання до Сибіру, а хоронили здорову віру в народню будучину, закладали ідейні підвалини цієї будучини”, – писав Кость Ільницький 24 липня 1925 р. у 143-му числі газети “Дзвін”, яка була органом Української народної партії.

Тому звернімо увагу на презентацію у пресі цього регіону творів інших відомих українських письменників, серед яких Є. Маланюк, Остап Вишня, П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, а також менш відомих авторів, чий доробок (за окремими винятками) не несе на собі “печаті вічності” як художні явища, але непогано виконує роль інформативно-художніх символів чи й ідеологічно-публіцистичних агіток. Це, наприклад, рекламні-коопераційні вірші М. Денисенка (“Наш голос”. – 1921. – Ч. 1), оповідання Панаса Гірконого “Хома, або придорожня могила” (1921. – Ч. 26), фейлетони Марка Луцкевича в цьому ж тижневику. Окремо – вірші А. Отаманюка, командира великого повстанського загону, що боровся з більшовиками в 1919 – 1920 рр.:

Народе мій, в сльозах, крові забутий,
І ти летиш, і ти до щастя йшов! (“Дзвін”. – 1923. – Ч. 1).

“Українська народня часопись” “Рідне слово” (1917 – 1919), редактором якої був М. Соловейчук, не боялася конкретно порушувати проблему: “Чужа влада над нашим краєм довела до того, що народ забув навіть своє ім'я, бо чужинців це мало турбувало – вони любили на нас “шкуру, а не душу”. Пробудити народ од віковичного сну, підняти його з того багна, в яке втоптали його чужинці – Москалі й Поляки, показати йому шлях до власного добробуту – оце найголовніші завдання “Рідного слова”, – проголошено в ч. 1 часопису за 1917 рік. – Не судила йому доля тепер укупі з його братами будувати волю України. Судилося йому бути німим свідком того, що діється в золотoverхому Києві. Глухим гомоном доносяться до нього чутки про діла його братів. Ставлячи отже такі головні завдання, “Рідне Слово” міститиме насамперед статті про наше минуле та про сучасний стан Підляшшя й Холмщини, щоби наш народ побачив, чим він був колись, хто найбільше завинив у його біді та як із тієї

біди вийти. Поруч із тим наша часопись надаватиме вісти про те, що діється на цілому світі, а насамперед про життя на Україні”.

“Рідне слово” нагадує радше видання альманахово-журнального типу, ніж газетне, бо переважають у ньому аналітичні та художні матеріали на кшталт: “Ой що в Софійському заграли дзвони, затремтіли” П. Тичини (1918. – Ч. 5); “Грицева шкільна наука” І. Франка (1918. – Ч. 22). Тут же вміщено вірші Євгена Чумака, Миколи Чалого.

Рівненське, а згодом старокостянтинівське видання **“Українське слово”** (1920), перші числа якого сформовані під “шапкою” “Свою Україну любіть, любіть її во время люте! Т. Шевченко”, також друкувало художні твори: оповідання “На свіжі могили” М. Б. Ізика (ч. 15), вірш Б. Грінченка “Прийде!” (ч. 10), оповідання “Страниця” (підпис – Рубака) та ін.

Природно, що у вихорі історичного буття народів існували сторінки “об’єднання”, “полемізування”, навіть “ворогування” на різних загальнолюдських та офіційних рівнях. Поза тим вони разом прагнули до національної й особистої свободи в межах Польщі та Радянської імперії, ідеологічний крах якої фіксував В. Ігнатюк у статті “Агонія соціалістичної доктрини” в ч. 88 за 1924 р. газети “політичної, економічної і літературної” “Дзвін” (1923 – 1928), що виходила в Рівному (редактор – Володимир Оскілко) як орган Української народної партії, у виданні котрого брали участь відомі політики, економісти, письменники, журналісти.

Особливе місце посідали матеріали суспільно-політичної та літературно-мистецької тематики. Це перш за все щорічні сторінки, присвячені Т. Шевченку, біографії і твори Лесі Українки, О. Кобилянської, В. Самійленка, різножанрові публікації сучасників – В’ячеслава Липинського, В. Ігнатюка, Костя Ільницького, Йосипа Біденка, Миколи Міхновського, Дмитра Дорошенка (“Мої спомини про недавнє минуле”), вірші В. Білобережець й А. Отаманюка, фейлетони Кирила Кресового, Панаса Вовкотруба (тут і надалі імена та прізвища подаватимемо так, як вони зафіксовані в тексті чи під текстом оригіналу). Друкували свої твори молоді літератори – Тиміш Хвіст, Івась Баламут.

Чи не найбільше суто письменницьких матеріалів знаходимо в релігійних часописах цього часу на зазначеній території. Наприклад, видаваний Арсеном Річинським у Володимирі-Волинському (1925 – 1926) “незалежний місячник українського культурного і церковного відродження” “На варті” (його підзаголовки подано польською та англійською мовами), котрий декларує себе як такий, що стоїть “на варті” українського культурного і церковного ренесансу”, містить художні твори П. Тичини, О. Кониського.

До художньо-мистецьких прикмет аналітично-інформаційного, “сухого” “незалежного місячника українського церковного відродження” “Рідна церква” (1927; вийшло друком єдине число), редактором котрого був Петро Калинчук, можна зарахувати уривки (як епіграфи) віршів О. Олеся та П. Тичини. “Найхудожніший” матеріал – “З українсько-російських відносин” (с. 23-26): “<...> п. Туберозову – перш ніж братися вчити нас, варто пригадати пораду “Дѣдушки” Крылова: “Чѣм кумушек считать, трудиться, не лучше ль на себя, кума, оборотиться?..”.

Вірші служителів церкви (диякона Гр. Солов’я, приміром), а також поезії, переспіви, поеми Лесі Українки, Неофіта Кибалюка, О. Олеся (“Ти на ніч не дивись”), П. Куліша (“Удосвіта встав я”), О. Влизька (“Десята симфонія”), Б. Гр. (напевне, Борис Грінченко) (“Весна”) надруковано в неперіодичному часопису “За соборність” (1932 – 1935) – органі Товариства ім. Петра Могили, який виходив у Луцьку, та кременецькому “євангельсько-християнському місячнику “Будівничий Церкви Божої” (1935 – 1936), редагованому Д. Гарасевичем.

Духовну українськомовну поезію містив кременецько-тернопільський редагований М. Вербіцьким місячник “християн віри євангельської в Польщі” “Євангельський голос” (1936 – 1938), “присвячений поширенню голосу Євангелія”.

До співпраці “запрохав кращі літературні сили Волині, видатніших громадських діячів та молодих письменників України” житомирський “Молот” (1918), редагований Павлом Абрамовичем, – перше “ліве” видання на розглянутому нами просторі.

До найпоказовіших матеріалів “культ.-освітнього сусп.-економічного та політичного часопису” “Поступ” (1929 – 1930) слід зарахувати статтю “Селяне – в творах Михайла Коцюбинського”, ювілейні шевченківські та івано-франківські матеріали, вірші Б. Грінченка, М. Старицького, П. Куліша, М. Вороного та О. Олеса в луцьких часописах “Громада” (1925 – 1926) та “Українська громада” (1926 – 1928); окрім того, в останньому опубліковано оповідання Василя Стефаника “Осінь” та біографію митця (1927. – Ч. 27), твори Остапа Вишні, Панька Рудого – “Богун у Луцьку”, Спостерігача – “Занедбаний нами край”, Грицька Кернеренка – “На смерть Т. Шевченка”, оповідання Всеволода Лясиченка “Характерницький камінь”, вірш Івана Мазепи “Нема любови, нема згоди...”.

Тут же вміщена анонімна стаття “Боротьба з українством на Рад. Україні” (Українська громада. – 1927. – Ч. 32): “Поет Хвильовий (так у публікації. – *І. П.*) кинув гасло порвати з московськими зразками при утворенні української культури. Правовірні комуністи (“інтернаціоналісти” москалі) зняли страшний крик. Як бачимо, похід Москви проти України йде цілою парою на тому чисто культурному полі [,] на якому, здавалось би, має куца українська “державна” повну суверенність. Навіть на український правопис, вирішений українськими фаховими вченими, мусить дати дозвіл московська комуністична партія! Всі природні прояви українського життя звуться по офіційній комун. фразеології “націоналістичними ухилами”, очевидно – від непорушних святих русотяпсько-большевицьких каналів. Львівське “Діло” слушно звертає увагу, що коли москаль-комуніст накликає до нищення українського сепаратизму [,] “то все в порядку” і тут нема “ухилу” від “ленінської національної тези”, але коли українець-комуніст, хай харківський нарком, і пальцем рушить проти московської деспотії, то це “національний ухил”, “контрреволюція” і чорт знає які гріхи”.

Прикметна в літературознавчому аспекті стаття П. Певного в “Українській ниві” (Варшава-Луцьк, 1925–1936) “Праця яничарів”, де, зокрема, читаємо: “На цей раз увесь запас запозиченої від Москви лайки А. Хвиля скерував убік академіка С. Єфремова й строчить доноса на того, хто все своє життя віддав українському народові та його культурі. Хвиля розвиває думки С. Єфремова й пише, що, мовляв, з погляду С. Єфремова “Совітська (себто окупована. – *І. П.*) Україна – то гнобитель української літератури, бо Єфремов, як колись знаменитий письменник Дефов (Д. Дефо. – *І. П.*) на початку XVIII сторіччя, прикутий до ганебного стовпа за свої літературні виступи, буде закиданий квітами народу й переможе “ненависних большевиков” (1928. – Ч. 80/81).

У “Волинській неділі” (Львів-Луцьк, 1933–1938) надруковані оповідання Василя Ткачука (1934. – Ч. 27), твори М. Зоценка, “Гілляма Аполінера”, Ю. Смолича, “Редіярда Кіплінга”, Миколи Хвильового (також матеріал про нього).

У виразно антибільшовицьких часописах “**Шляхом незалежності**” (“Орган Головної Управи Українського Центрального Комітету в Польщі”) (Варшава, 1929) та “**Український голос**” (Перемишль, 1932) знаходимо статтю про “Головні явища сучасного українського життя (за творами красного письменства

останнього періоду) Є. Маланюка (Ч. 1. – С. 15-31), матеріали про долі письменників “під большевиками”: “Щезли Остап Вишня, Дмитро Загул і Іван Ткачук” (“Нова доба”. – 1936. – Ч. 4); дослідження О. Ковалевського “Помилка чи дієва конечність (20. III. 1917 – 20. III. 1937)” (“Волинське слово”. – 1937. – Ч. 11).

Цілком несподівані антиамериканські настрої у волинській пресі, де “стара Європа не повинна брати прикладу з культурної й спокійної” Америки [7]. Розвивається тема відносин Росії та України в контексті чергових роковин Т. Г. Шевченка [13].

Багато місця питанням політики та культури приділяла і друкована в окупаційних умовах селянська українськомовна преса, зокрема “щоденна газета “Селянська думка” (1919, 1920), яку починає видавати в Бердичеві під “патронажем” товариства “Просвіта” А. Щербина. У статті “Державність та культура” (ч. 2) Б. Новосадського читаємо: “Таким чином, ясно цілком, що питання державности – є взагалі питанням культури, питанням того, до якого ступіню вона пішла в глибочінь, в широкі верстви народніх мас. З зазначеного виникає ясно, що тільки в напруженню всіх сил свідомих синів України полягає вся справа зміцнення й нашої державности!”. Тут же опубліковано вірш В. Забіли “Козакові”.

Фейлетони Остапа Вишні, оповідання Марка Луцкевича, П. Грушовця, П. Гіркого, Сміх-Ойкала (“Мавпа або “рідкісна звірина”), вірші О. Олеся, І. Франка, матеріали про Т. Шевченка читаємо в “Селянській долі” (Луцьк, 1923), “волинському селянському тижневику” “Наш голос” (Луцьк, 1920 – 1922), “незалежному хліборобському, кооперативно-господарському та народньо-літературному ілюстрованому журналі-місячнику” “Рідний колос” (Луцьк, 1933–1939).

У газетах-одnodнівках “Волинське життя” (19 черв.) та “Селянська правда” (24 черв.), які 1923 р. видали в Луцьку Олексій та Сергій Дробани, натрапляємо на матеріал “Реклама: вийде ювілейна книжка найкращих творів нашого поета О. Олеся”.

Культурно-наукова, літературна група видань, до яких належали “Досвітня зоря” (1923 – 1927), “Наш світ” (1924, 1925; 1935, 1936), “Промінь” (1926) та “Культурне життя” (1939), брали на себе завдання “давати передплатникам безплатні додатки – книжечки різного практичного характеру, а крім цього вживати заходів, щоб набути право на видання додатками творів видатних українських письменників і поетів” (“Наш світ”. – 1924. – Ч. 1).

Привертає увагу стаття В. Дорошенка “Літературна діяльність Симона Петлюри” (“Нова доба”. – 1936. – Ч. 8), де, зокрема, читаємо: “Петлюра був здебільшого журналістом-публіцистом у своїй літературній діяльності. Розпочав він її в 1902 р. дрібними вістками з Полтавщини в хроніці “Літературно-Наукового Вістника”. Виїхавши на Кубань, продовжує свою публіцистичну діяльність уже по російськи у козацьких органах – місцевих “Обласних Відомостях” та в петербурзькому “Вістнику Казачьих войск”, де між ін. містить статтю про мову навчання в народних школах Кубанщини. Праця в козацьким архіві в Катеринодарі дає юнакові теми до наукових статейок з історії кубанського війська (в “Кіевській Старині” 1904 р. та в “Записках” Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові” 1905 р.)”.

Ця типологічна група часописів Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917 – 1939 рр., на жаль, одна з нечисленних, хоча культурно-освітній рух на цих землях почався за німецько-австрійської окупації й розвинувся у двадцятих роках, доки польська влада не чинила особливих перешкод.

Природно, що на ріст освіти та культури на українських землях під Польщею вплинула видавнича діяльність, кількісний та якісний розвиток преси. Книжки і

преса стають щораз масовішим продуктом і доповнюють, а часом і замінюють працю освітніх організацій, конкуруючи з інтенсивно підтримуваними урядом польськими інституціями. “Бо тільки подумайте: платня учителів, всіх з вищею освітою, в сьогоднішні часи за 20-30 годин праці на тиждень зносить аж 6 до 7 (шість до сім) мільйонів марок на місяць. (Острому курцеві на папіроси). І в той же час кураторія накидає гімназії свого учителя поляка і наказує платити йому тільки 60 (шістдесят) мільйонів марок на місяць” [12].

Найкращим, на наш погляд, “ілюстрованим” літературним і популярно-науковим тижневиком, який у Варшаві (1924), Варшаві-Львові-Луцьку (1925) та Луцьку (1935, 1936) видавав Володимир Островський, був “Наш світ”.

Із першого ж числа журнал проголошує себе аполітичним: “На наших землях почали лунати голоси про необхідність інтенсивної культурної праці. <...> Ці голоси й викликали до життя “Наш світ”, який поставив собі завданням по силі та змозі своїй служити культурним потребам українського народу, починаючи з церковного життя й кінчаючи життям економічним. Знаючи, як потрібна нашому читачеві книжка, “Наш світ” узяв на себе важке завдання – давати передплатникам безплатні додатки – книжки різного практичного характеру, а крім цього вжив заходів, щоб набути право на видання додатками творів видатних українських письменників і поетів”.

Уже з перших чисел ілюстрованого літературного й популярно-наукового тижневика “Наш світ” видно, що під мальованою шапкою “аполітичності” проходить найбільша, бо психологічно-масова, політичність: “Захоплені жадобою насичення, топтали на дикому полі “хлопоманського” демократизму і, навіть, обурювалися на віщі слова поета:

Демократизм, що з хамством нашим зрісся,
Не виведе ніколи нас із лісу на узлісся”, –

пише в рецензії на книжку О. Олеса “З журбою радість обнялася” Клим Поліщук (1924. – Ч. 2). Тут надруковано вірші Є. Маланюка (1924. – Ч. 13/14), П. Тичини (1924. – Ч. 19/20) – “Три сини” (з портретом автора):

Блиснула шабля в першого!
Креснула в другого,
Ще й в третього клинок...
“Ой, сину, синку мій, синок!”

Лежить бандит готовий.
А два брати знов далі б'ються –
Ніяк їх не рознять.

У другому числі цього видання за 1925 р. – новела Григорія Косинки “Голова Ході”. У цьому ж номері подано огляд “Український молодий театр”, підписаний криптонімом “М. К-вич”: “Маса запанувала і їй треба було служити. Спроби Курбаса називають “майєрхольдовщиною”. Але він це рішуче заперечує. “...Надворні жреці мистецтва з'явилися в театрі також, як і в літературі. Задовольнити начальство, виконати їх “високі” пляни, робити політику – для них це “хлебное дело”. Нова генерація акторства пролетарського, яка оголосила вже Курбаса “старим”. Від цього вироку стало ніяково навіть харківським “Вістям”, які відгукнулися такими словами: “Місце Курбаса в сучасному театрі, в творчості наших днів – перше. Це треба визнати як факт”.

До найцікавіших публікацій, зумовлених темою цього дослідження, належать ще “VERUS”. Панас Мирний. Письменник подвійного життя” (“Наш світ”. – 1936. – Ч. 11): “Як українець і письменник П. Мирний був змушений до такого тяжкого, не для кожного можливого життя особливими умовами російського панування”.

Звичайно, важко було відстоювати й розвивати українську літературну мову як один з атрибутів нації після закону від 31 липня 1924 р., за яким її усунуто зі внутрішнього урядування в усіх польських державних та самоуправних установах. Хоча проблему державності й культури обговорювали на сторінках преси північно-західних українських земель із самого початку її існування, і не лише на сторінках “культурних” часописів: “Переважає більшість нашої інтелігенції, котра походженням, та історичними умовами життя є цілком Українською, в дійсності не є такою, бо вона на протязі значної кількості часу ступнево зросійщувалася і лише незначна її частина повернулася вже до батьківського лона. <...> Такий ненормальний стан речей, таке збочення невимовно тяжко відбивається на виявленню та на охороні Української державности, бо хоч і є значна культура, здобутки котрої скрізь вперш над усе охоронює інтелігенція, нарід український, що до освіти, то завдяки історичним умовам не був в сприятливому стані. Ліками в цій справі може бути лише один засіб: освіта, освіта, та ще раз освіта, загальна, невинна! Таким чином ясно цілком, що питання державности – є взагалі питанням культури...” [9].

У середині 20-х рр. пожвавилася зацікавленість західноукраїнських культурних осередків мистецьким життям на інших теренах України. Тому й з’явилися у пресі досліджуваного нами регіону статті на кшталт “Сучасна літературна творчість Наддніпрянщини” [11], “Чому не давали дозволів на вистави?” [14], “На літературному безпутті” [3], у яких розглядається діяльність літературних груп “Гарт”, “Плуг”, “Панфутуристи”, “Неокласики”, “Дикі” на загальнополітичному тлі.

Про ДПУ, неможливість вільно творити на радянській Україні, про академіка С. Єфремова, видання “Історії українського письменства” (Київ-Лейпціг, 1924) ідеться у статті “Сучасна літературна творчість Наддніпрянщини”. І – вже зовсім антирадянська думка в матеріалі “На літературному безпутті”: “Видно се хочби на такім визначнім поетові, як Павло Тичина – він пішов на службу радянським ідеалам і зовсім потерявся. <...> Коли у інших народів (от візьмім Німців) письменники намагаються піддержати своїх людей у важких хвилях, та винайти шлях до поправи їх долі, то на Радянській Україні письменники схилили голову перед большевицьким обухом і не зважають навіть на протест проти такого без примірного поневолення українського духа. Так все є з письменниками, що зривають із найглибшими моральними основами та співають вже про “поховання Бога” (очевидно мале “б”) і подібні мудрощі! Бо моральність у тісному зв’язку з поезією. <...> І на таке деколи божевільне й безглузде безпуття зійшла переважна часть поезії Радянської України, а частинно й Галицької”.

Оригінальні художні й наукові твори сучасників, зокрема професорів І. Огієнка, В. Заїкіна, поетів П. Карманського, О. Олеся, А. Павлюка, Є. Маланюка, з їхніми портретами публікував уже згаданий тут тижневик “Наш світ”.

У часописах Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя з’являлися матеріали, присвячені Лесі Українці [6], а водночас такі, як-от “Духово-культурний регрес” [10]: “Яка там сьогодні поезія!. Що це за образи!. Ця музика зовсім не зворушує! Театр слабкий! Белетристика нікуди!...” – таке доводиться чути з уст інтелігентів на кожному кроці. Особливо швидко регресують інтелігенти, закинуті в глухі кутки провінції: священики, вчителі, дяки, хлібороби”.

Симптоматичною виглядає стаття проф. Б. Білецького (можливо, це розвідка Леоніда Білецького (1882 – 1955)). “Дещо про українську літературу на Радянщині (перше десятиріччя: р.р. 1919–1929)” [1], де він аналізує творчість Остапа Вишні, Гордієнка, Квітки-Основ’яненка в контексті “большевицької дійсности”.

Найбільша за обсягом стаття з літературно-громадської тематики належить перу Олександра Ковалевського [8]; автор розглядає творчість У. Самчука, зокрема його роман “Кулак”, та книжку С. Русової “Мої спомини”.

Із цієї когорти оглядових статей-рецензій виокремлюється також “Українська літературна творчість у 1936 році” [15], де фігурують Є. Маланюк, Б.-І. Антонич, Микола Хвильовий, О. Влизько, Ю. Косач, Б. Лепкий, Дорошенко, Ірина Наріжна, Богдан Жарський, Ю. Липа, Іван Коровицький, презентовано літературні часописи “Вісник”, “Ми” (“На закінчення свого огляду можемо сказати, що українська поезія має цілу фалангу молодих багатонадійних сил. <...> Переконані, що завдяки їм, українська поезія збагатиться не одним іменем, що займе належне місце в історії українського письменства”, – резюмує автор).

У такому ж суспільному контексті виходила в Рівному й газета “Культурне життя” (1939) – “популярний місячник, присвячений науковим, шкільним та культурно-освітнім питанням українського громадянства Волині”, редагований Андрієм Вівчаруком, де, зокрема, були надруковані матеріали про життя і творчість Т. Шевченка, Лесі Українки (“Г. СГ. Мотиви творчости Лесі Українки”. – 1939. – Ч. 1).

Загальним суб’єктивним та об’єктивним законам існування української преси на теренах Польщі 1917 – 1939 рр. були підпорядковані й дитячі та шкільні видання, які друкувалися в Рівному, Кременці: “Перші кроки” (1922 – 1924), “Проліски” (1924), “Школяр” (1926, 1927), “До світла” (1930, 1931), “До праці” (1934), “Весна” (1934), “Ватра” (1935), “Сонечко” (1936–1939), “Вісті Товариства Українська Школа в Рівному” (1938).

Серед учасників творення цієї типологічної групи преси – Антін Крушельницький, Олександр Олесь, Йоахим Волошиновський, тут надруковані твори Т. Шевченка, І. Франка, Кузьми Левчука, М. Петлі, В. Поліщука, С. Руданського, Г. Чупринки.

Так, у десятисторінковий, журнального типу часопис “гуртка учнів 4 класа Кременецької Української школи” “Перші кроки” (1922) заверстано чимало поетичних рядків на кшталт:

Палають зірки
Ясні на небі,
Мій зір несмілий

Ваблять до себе.
(В. Сінчковський, “Зорі”. – Ч. 2-3).

Ці рукописні школярські видання містили зазвичай дитячі художні твори. Серед них: П. Сурмач. “Передчасна весна” (оповідання), К. К. Вірші, В. Метелик. “П’ятеро” (оповідання), П. П. “Пісня пролетарія”, П. Скеля. “Сміх”. Поряд із цим – добротні виконані портрети Т. Шевченка, зразки популярного аналізу його творчості, поезії М. К., М. Петлі, Л. Зламаного-пера, Бойка; “Хуртовина” – віршик Г. Безносого, оповідання “Школярі”, оповідання Г. Безносого “Лис Микита”, афоризми Овідія, Т. Шевченка, вірш Б. Кентржинського “Співайте гімни в честь Весни”.

У “Народному вістнику” (Луцьк, 1927 – 1928) читаємо матеріали: “Юлій Словацький: з нагоди перевезення тлінних останків поета з Франції до Польщі” (1927, 23 черв.); “Сидір Твердохліб як поет і перекладач” (1927, 20 жовт.); Жан де Турель. “А тепер – ось!: Оповідання” (1928, 26 квіт.).

Усі ці публікації пройняті боротьбою ідей, “великою політикою” і вселенською журбою, які, по суті, можуть бути виявом як людських слабкостей, так і високостей духу.

Тому відрадно читати після матеріалів із серйозними (дорослими) пристрастями часопис для дітей – “Сонечко”, який у 1936 – 1939 рр. видавали

Лев Іщук, Андрій Вівчарук, Данило Ковпаненко з товариством “Українська школа” в Рівному.

На його сторінках – ті ж митці, навіть презентовані подібні теми, аура ж – сонячна. Мистецтво тут справді залишається мистецтвом, бо війну-політику замінює казка, у якій навіть злі сили набувають рис добра.

Усі “письменницькі” публікації “Сонечка” теж можна поділити на групи: волинські митці, загальноукраїнські імена, зарубіжні (окремо – польські), але це дитяче видання краще розглядати у хронологічній послідовності, беручи до уваги найхарактерніші матеріали, де політична спрямованість виявляється вже хоча б у тому, що вони писані українською мовою і глибоко національні за духом: 1936 р. – вірш О. Олеся “Наша земля в старовину” (Ч. 4. – С. 7); казка І. Франка “Синій лис” (Ч. 5, с. 17-19); 1937 р. – вірш Л. Глібова (Ч. 1. – С. 11, 21); оповідання Г. Квітки-Основ’яненка (Ч. 1. – С. 29); родовід М. Лисенка (Ч. 2. – С. 5); 1938 р. – вірші Олени Пчілки та Б. Лепкого (Ч. 5. – С. 13, 16), колісанки Лесі Українки, оповідання Панька Куліша (Ч. 6. – С. 15-17), дуже багато шевченкознавчих публікацій – вірші, біографії (“з дитячих років...”). Винятки щодо прямої аполітичності видання – публікація Іваном Зубенком пісень про С. Петлюру (Ч. 9. – С. 10) та авторські репліки на кшталт: “Хоч які були жорстокі та безоглядні татари, але до віри нашої православної ставились добре та з повагою, не так як московські більшовики...” (Ч. 10. – С. 6); цікава, звернена до нашої історії поема С. Руданського “Віщий Олег”, що частково перегукується з пушкінською; 1939 рік – “Перші слов’янські учителі Кирило й Методій” (Ч. 4. – С. 28, 29).

Широко подані описи християнських свят та обрядів, що повністю зрівноважує-виправдовує публікацію вірша О. Олеся “Петлюрі” (1936. – ч. 11):

...І вибіжать люди убогі
Зустрінути батька свого,
Впадуть вони лицарю в ноги,
Сльозами обмиють Його.

Покинь, мій Синочку, ридати!
Хай сліз Твоїх ворог не п’є.
Почуєш Ти рідні гармати,
Угледити Ти військо своє!

Такий низький уклін митця представникові політичної влади, яка, закономірно, завжди спотворювала високий гуманізм “військом” і “гарматами”, очевидно, цілком виправданий у той період становлення (відновлення) української державності, значну роль у цьому процесі відігравали й аналізовані нами періодичні видання зазначеного часопростору.

Серед авторів художніх текстів часопису фігурують (їхні прізвища найчастіше стоять під текстами): А. Крушельницький, Б. Грінченко, С. Руданський, Г. Чупринка, а також О. Олекса, О. Харчишин, Ю. Клен, Й. Волошиновський, Г. Руднічка, П. Коваль-Степовий, М. Жук, Ю. Квітенко, П. Зінченко, Г. Соловей.

Вірш О. Олеся “Весна” вмістила в першому числі “народна демократична газета” “Надія України” (Рівне, 1919. – 11 трав.).

Активними дописувачами до кількох волинських видань були Йосип Біденко, В. Павлович, Макар Лідченко, Яків Бичковський, В. Ігнатович, котрі переважно виступали як літературні критики, оглядачі. Їхні публікації часто ставали тим містком, що з’єднував літературне життя Волині з великоукраїнським; репрезентують і аналізують на сторінках волинських часописів творчість митців із-поза другого берега Дніпра й деяких віддалених західноукраїнських. Характерні статті в тому ж часопису “Дзвін” (1923 – 1928) В. Білобережця “Над свіжою могилою (Світлої пам’яті В. Самійленка)” (1925. – Ч. 152–153), В. Ігнатовича “Ольга Кобилянська” (1925. – Ч. 148–150), Йосипа Біденка “Тіні славних наших предків та головні події з нашого минулого (Про Михайла Коцюбинського)” (1924. – Ч. 53).

Видання “Українське життя” (Луцьк, 1922 – 1923) у ч. 12 за 1923 р. надрукувало наукову розвідку І. Крип’якевича “Пантелеймон Куліш на Волині”. Автор пише: “На Волині короткий час проживав побіч Шевченка і Костомарова, визначний український письменник, Пантелеймон Куліш. Він заслужився для Луцька тим, що зібрав при своїй школі велику бібліотеку на 15000 томів”.

Невиразні політичні стосунки “Большевії” з Польщею, під цензурною опікою якої були західноукраїнські друковані видання, давали їм змогу згадувати про українських письменників, “неугодних” Москві, – класиків і сучасників.

Політичний аспект у виборі імен був визначальним, особливо у друкованих органах партій і громадських рухів – “Дзвін” (орган Української народної партії), “Українське життя” (орган суспільно-політичний), навіть дитячий журнал “Сонечко” (по суті – національно-патріотичний).

Усе це закономірно працювало на державотворчі об’єднавчі ідеї. Особливе місце тут посідає шевченківська тема. Підносячи ім’я поета до символу духу нації, її батька, пророка, учителя, В. Павлович у статті “Т. Шевченко – апостол нової правди” (5, 1936, Ч. 3) пише: “Найбільшою турботою велетнів розуму й духа було – знайти шлях до царства Божого на землі, до щастя одиниць і народів”.

Щодо інших (“неволинських”) митців, репрезентованих на сторінках періодичних видань краю, то літературний аспект українського відродження міг би бути повністю окреслений такими іменами, як М. Вороний, Є. Маланюк, П. Тичина, М. Зеров, Остап Вишня, О. Стороженко, І. Франко, Л. Курбас, О. Кобилянська, В. Самійленко...

Розгляньмо в аспекті політичної заангажованості вибір неволинських імен волинськими періодичними виданнями. Коментарі щодо задекларованої аполітичності видання зайві. В умовах окупації, а тим більше подвійної, країна не може собі такої розкоші дозволити.

Ось і друкувало “Українське життя” (“орган суспільно-політичний та економічний, присвячений справам Волині”) статтю В. Степового “Пам’яті Ореста Левицького” (1922. – Ч. 10) з такою тезою: “Помер Орест Левицький, як і другий член Укр. Акад. Наук М. І. Петров та багато інших українських учених од лихих умов життя, що панують на радянській Україні під владою більшовиків”; фейлетон Остапа Вишні “Хто допомагає?”, а “Народний вістник” (“ілюстрований тижневик”) – байку С. Руданського “Без’язика коняка” (1927. – Ч. 17), “Історію українського правопису” (1927. – Ч. 32. – С. 2). “Дзвін” (газета політична, економічна й літературна) – статтю В. Ігнатовича “Ольга Кобилянська (1925. – Ч. 148–150), у якій, зокрема, читаємо: “Часто серед українців можна почути, що, мовляв, наша література ще не доросла до того значіння, яке має московська література, бо вона все ще тримається реалістично-етнографічної школи з її обмеженими “горизонтами”, тоді як уся європейська давно розвивається під прапором символічного імпресіонізму”.

Українськість ненав’язливо пропонується навіть у такій публікації “Дзвону”, як допис В. Ш-го “Кобза-бандура український народний інструмент” (1926. – Ч. 200): “Кожний слов’янський народ мав або ще й тепер має свій народний музичний інструмент, під який співає або грає до танців. Так, Чехи мають дуди, Москалі – балалайку, Хорвати – тамбуріцу і т. д. Ми, Українці, маємо також свій народний інструмент кобзу, чи, як ще його звать бандуру. З наступившою загальною русифікацією України [кобза] сливе (майже. – І. П.) цілковито зникла з рук видющих людей. І тільки сліпі кобзарі, не зважаючи на всі переслідування, зберегли кобзу аж до наших часів. Один з перших видючих кобзарів український письменник Гнат Хоткевич”.

Найактивнішими відкривачами загальноукраїнських літературних імен у волинських періодичних виданнях були вже згадувані нами В. Павлович та К. Лавринович, які друкувалися здебільшого в “Нашому світі”.

“Економічний розвиток і розвиток духової культури народу органічно зв’язані між собою. Бідні економічно країни відстають і культурно”, – пише В. Павлович (1924. – Ч. 4); і далі (1935. – Ч. 31): “Поезія, красне письменство, музика, плястичне мистецтво майже в забутті. Причина, поза економічними умовами, – в спеціалізації чи пак – американізації нашої інтелігенції”. Згадує В. Павлович і “українську Дузе” – Марію Заньковецьку (1935. – Ч. 4).

Найхарактерніші публікації К. Лавриновича – інформаційні нариси: у “Нашому світі” “Творчість молодих письменників на еміграції” (1924. – Ч. 17/18), “Сучасна українська поезія в Галичині” (1925. – Ч. 1), де він, зокрема, зазначає: “Десять літ тому була “Молода Муза”. Мала своє видавництво. Але прийшла війна й після неї все змінилось. “Молода Муза” зосталася тільки у споминах, бо хоч більшість її членів ще існує, але вже нема... давньої єдності духа”. “Війна”, як бачимо, об’єктивно впливає на розвиток літературного процесу в тій чи тій державі, як і визначає ідеологічний заряд публікацій літературних жанрів у географічно та політично детермінованих виданнях.

Однак, попри гостре політичне протистояння, на сторінках виразно протибільшовицьких видань Волині з’являються прихильні публікації, пов’язані з іменами російських митців, як-от Максима Горького, О. Толстого, Дем’яна Бєдного, С. Єсеніна.

Зокрема, “Наш світ” (1924. – Ч. 13/14) друкував “Пісню про Буревістника” в перекладі Михайла Садовського. Журнал “Дзвін” (1925. – Ч. 205) – вірш А. Отаманюка “Україна” (вільне наслідування О. Толстому):

Згадать би ніч над сонною Вкраїной,
Коли стихав пекучий сонця жар,
Коли ЧЕКА ховала свої тайни,
Здавалось знов Москву на північ гонять?

Митця заангажовують для роботи на ту чи ту загальну державотворчу (по суті – політичну) ідею іноді незалежно від нього самого. Більш нейтральні політично на сторінках волинських періодичних видань 20–30-х рр. матеріали про зарубіжних, переважно європейських, митців, що свідчить про немаргінальність духовного життя краю в майже повній соціально-політичній його ізоляції російсько-польським державницьким обрусом.

До різнопланових публікацій у “Нашому світі” належать: “В. Павлович. Війна і революція” (1936. – Ч. 1); “Поезія й поети” (1936. – Ч. 2); “30-ті роковини кінематографу” (1925. – Ч. 5). Журнал подає портрети відомих українських митців – М. Лисенка, М. Заньковецької, В. Самійленка, І. Франка, О. Стороженка...

Отож, підсумовуючи, зазначимо, що в журналі “Наш світ” найоб’ємніше й найоб’єктивніше репрезентоване світове мистецтво в усіх закономірностях його стосунків із соціально-політичним життям суспільства.

Газета “Дзвін”, спрямована переважно на боротьбу з московським більшовизмом, обмежена у плані об’єктивної всеохопності духовного буття нації.

Національно замкнуті “Досвітня зоря”, “Наш голос”, “Українське життя”, “Народний вістник”, що, звичайно, пов’язано з ними ж самими декларованими напрямками роботи у сфері духовного розвою.

Безперечно одне: якщо творчість митця виходить на сторінки періодичного видання, він уже не “чистий”, не “митець для мистецтва”, а бере участь у загальному суспільно-політичному прогресі краю, країни, людства. Хоч, поза тим, він не обов’язково проходить шлях: митець для мистецтва – митець-політик – політик-митець – політик для політики.

Отже, наявний політичний аспект у виборі імен письменників, художників, артистів для презентації в періодичних виданнях Волині 20–30-х рр. закономірний, логічний та об’єктивний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький Б. Дещо про українську літературу на Радянщині (перше десятиріччя: р. р. 1919-1929) // *Українська нива*. – 1935. – Ч. 9.
2. Винниченко І. Українці Берестейщини, Підляшшя й Холмщини в першій половині ХХ століття: Хроніка подій. – К., 1997. – 288 с.
3. Дмитрович А. На літературному безпутті // *Нова зоря*. – 1926. – Ч. 16.
4. *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / За ред. В. Кубійовича. – Львів, 1993. – Т. 1.
5. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів, 1992.
6. Гльницький К. Незабутній пам’яті Лесі Українки // *Громада*. – 1927. – Ч. 2.
7. Карий П. Культурна і спокійна Америка // *Українська нива*. – 1936. – Ч. 4.
8. Ковалевський О. На літературно-громадські теми // *Волинське слово*. – 1937. – Ч. 23-30.
9. Новосадський Б. Держава та культура // *Селянська думка*. – 1920. – 20 трав.
10. Павлович В. Духовно-культурний регрес // *Наш світ*. – 1935. – Ч. 3.
11. Павлович В. Сучасна літературна творчість Наддніпрянщини // *Наш світ*. – 1925. – Ч. 2.
12. *Практики на знищення* // *Селянська доля*. – 1923. – Ч. 9.
13. Санський М. Росія й Україна (трохи спогадів з нагоди роковин Т. Шевченка) // *Нова доба*. – 1936. – Ч. 1.
14. Чому не давали дозволів на вистави? // *Громада*. – 1926. – Ч. 4.
15. Яринич С. Українська літературна творчість у 1936 році // *Волинське слово*. – 1937. – Ч. 1.

Отримано 5 лютого 2013 р.

м. Львів

